6.	**Asosiy darslik va o‘quv qo‘llanmalar** 1. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. – T.: O‘qituvchi, 1992. 2. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent, 2007. 3. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 3 jildli. 1-jild. – T.: Akademnashr, 2012. **Qo‘shimcha adabiyotlar** 1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016. 2. Mirziyoyev Sh.M. buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 4. Nurmonov A. va boshqalar. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. 5. Morfologiya. – T.: Yangi asr avlodi, 2001. **Axborot manbalari** 1. www. tdpu. uz 2. www. pedagog. uz 3. www. Ziyonet. uz 4. www. edu. uz 5. tdpu-INTRANET. Ped 6. www. nutq. intal. Uz
7.	**Samarqand davlat chet tillar instituti tomonidan ishlab chiqilgan va institut Kengashining 2022-yil «30» 06 dagi «11»-sonli bayoni bilan tasdiqlangan.**
8.	**Fan/modul uchun mas’ullar:** **X.Xayrullayev** – SamDChTI «O‘zbek tili va adabiyoti» kafedra mudiri, professor. **D.Mamirova** – SamDChTI «O‘zbek tili va adabiyoti» kafedrasi o‘qituvchisi (PhD)
9.	**Taqrizchilar:** **U.Rashidova** – SamDU «O‘zbek tilshunosligi» kafedrasi dotsenti v.b., (PhD) **Sh.Turniyazova** – SamDChTI «O‘zbek tili va adabiyoti» kafedrasi dotsenti v.b., (DSc)

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

“TASDIQLAYMAN”

I.M.Tuxtasinov

2022-yil “30” 06

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

TILLAR TIPOLOGIYASI

FANINING O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi: 200000 – San’at va gumanitar fanlar

Ta’lim sohasi: 230000 – Tillar

Ta’lim yo‘nalishi: 60230800 – Kompyuter lingvistikasi

Fan/modul kodi TILT2506		O'quv yili 2024-2025	Semestr 5	ECTS – Kreditlar 6
Fan/modul turi Tanlov		**Ta'lim tili** O'zbek/rus	**Haftadagi dars soatlari** 6	
1.	**Fan nomi**	**Auditoriya mashg'ulotlari (soat)**	**Mustaqil ta'lim (soat)**	**Jami yuklama (soat)**
	Tillar tipologiyasi	84	96	180

2\. **I. Fanning mazmuni**

Fanni o'qitishdan maqsad - talabalarda tillar tipologiyasi fani, uning bo'limlari, o'rganish obyekti, boshqa fanlar bilan aloqasi haqida tushuncha hosil qilish, talabalarni tilshunoslik fanining asosiy tushunchalari, kategoriyalari haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, talabalarda olingan bilimlarini amalda qo'llay olishni o'rgatish.

Fanning vazifasi - tillar va ularning tasnifi haqida ma'lumot berish; jahon tillarining geneologik va tipologik tasnifini o'rganish; leksik tipologiyani va uning xusussiyatlarini o'rganish; adabiy til va uning mezonlari, lahjalar va shevalar haqida ma'lumot berish va boshqalar.

II. Asosiy qism (amaliy mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu: Kirish. "Tillar tipologiyasi" fanining maqsad va vazifalari, obyekti va predmeti.

"Tillar tipologiyasi" fanining maqsadi, vazifalari, o'rganish obyekti va predmeti haqida ma'lumot beriladi.

2-mavzu: Dunyo tillar tasnifining nazariy asoslari.

Dunyo tillar tasnifi, tasniflashga asos bo'lgan jihatlar, tillar oilalari, turkumlari haqida tushunchalar berish.

3-mavzu: Jahon tillarining geneologik va tipologik tasnifi.

Jahon tillarining geneologik tasnifi va tipologik tasnifi haqida ma'lumot berish.

4-mavzu: tasnifi tillar oilasi yevropa-Hind. Hind-yevropa tillar oilasi, ularning guruhlarga ajralishi, tillarning o'zaro munosabatlari haqida ma'lumot berish.

5-mavzu: Slavyan tillar guruhi va ulardagi mushtarak jihatlar.

Slavyan tillari: rus, belarus, ukrain va boshqa tillar, ulardagi mushtarak jihatlar haqida ma'lumotlar berish.

6-mavzu: Fin-ugor tillar oilasi.

Fin-ugor tillar oilasi, morfologik, fonetik, sintaktik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berish.

7-mavzu: Som-xom tillar oilasi.

Som-xom tillar oilasi, morfologik, fonetik, sintaktik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berish.

8-mavzu: Kavkaz tillar oilasi.

Kavkaz tillar oilasi, morfologik, fonetik, sintaktik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berish.

9-mavzu: Xitoy-tibet tillar oilasi.

Xitoy-tibet tillar oilasi, morfologik, fonetik, sintaktik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berish.

10-mavzu: *Oltoy tillar oilasi tasnifi.*

Oltoy tillar oilasi, bu oilaning guruhlarga ajralishi, turkiy tillar guruhi, ularning o'xshash va farqli tomonlari haqida ma'lumotlar berish.

11-mavzu: Turkiy tillar tarmog'i va uning guruhlari.

Turkiy tillar tarmog'i, morfologik, fonetik, sintaktik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berish.

12-mavzu: Tipologik metodning paydo bo'lishi va rivojlanishi.

Tipologik metod va uning xususiyatlari, ushbu metodning paydo bo'lish sabablari, rivojlanishi haqida ma'lumot berish.

13-mavzu: Tillar tipologiyasining aspektlari.

Fonetik va Fonologik tipologiya, morfologik tipologoiya, formal tipologiya, semantik tipologiya, tillarni qiyoslash turlari.

14-mavzu: Tillarda fonetik va fonologik tizimlar tipologiyasi.

Fonetik va fonologik tipologiyaning nazariy asoslari, fonetika va fonologiya o'rtasidagi farqlar, unli va undosh tovushlar, urg'u, intonatsiya, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, reduksiya, aksent, ritm, pauza.

15-mavzu: Tillarning morfologik klassifikatsiyasi (analitiklik, sintetiklik, polisintetiklik).

Tillarning morfologik klassifikatsiyasi haqida ma'lumotlar berish.

16-mavzu: Tillar tabiati: agglutinatsiya va fleksiya.

Tillar tabiati, ularning farqli va o'xshash tomonlari, turlari haqida ma'lumotlar berish.

17-mavzu: O'zbek, ingliz va rus tillari fonologik tizimlarining tipologik xusuyatlari.

O'zbek, ingliz va rus tillaridagi ma'no farqlovchi vositalar, fonema, fon, allofon va boshqalarning tipologik xususiyatlari haqida ma'lumot berish.

18-mavzu: O'zbek, ingliz va rus tillarida sintaktik tipologiya.

O'zbek, ingliz va rus tillarida gap tuzilishi, so'z birikmalari, gaplarning bir-

biriga bog‘lanish turlari, gaplarni turlarga ajratilishi haqida ma’lumotlar berish.

19-mavzu: Leksik tipologiya.

Leksik tipologiya va uning xususiyatlari haqida ma’lumotlar berish.

20-mavzu: Adabiy til va uning mezoni. Lahjalar va shevalar.

Adabiy til, uning mezonlari, lahjalar, dialekt, shevalar haqida ma’lumot berish.

21-mavzu: Tillar taraqqiyotidagi farqlanish va o‘xshashliklar.

Tillar taraqqiyotidagi farqlanish va o‘xshashliklar, bunday belgilarning kelib chiqish sabablari haqida ma’lumotlar berish.

22-mavzu: Tipologik tadqiqotlar tarixi.

Tipologik tadqiqotlar va ularning turlari, tadqiqot olib borgan olimlar haqida ma’lumot berish.

23-mavzu: Dunyo tillari va xalqaro tillar. Tirik va o‘lik tillar.

Dunyo tillari va xalqaro tillar, tirik va o‘lik tillar haqida ma’lumotlar berish.

24-mavzu: Sun’iy tillar. Espiranto tili – xalqaro sun’iy til.

Sun’iy tillar, ularning tabiiy tillardan farqli jihatlari, xalqaro sun’iy tillar va ularning vazifalari haqida ma’lumot berish.

25-mavzu: Lingvistik universaliya va lingvistik tipologiya.

Lingvistik universaliya va lingvistik tipologiya haqida ma’lumot berish.

26-mavzu: Etalon tillar.

Etalon tillar va ularga xos xususiyatlar, belgilar haqida umumiy ma’lumot berish.

27-mavzu: Umumiy va sharq tilshunosligining fonologik muammolari.

Umumiy tilshunoslik va sharq tilshunosligining fonologik muammolari haqida ma’lumot berish.

28-mavzu: E.Sepir tushunchasida tillarning umumiy tipologiyasi.

Tilshunos olimlarning til tipologiyasi bo‘yicha qarashlari, E.Sepirning til tipologiyasi bo‘yicha tushunchasi.

29-mavzu: Tipologik tahlil metodlari.

Tipologik tahlil metodlari, ularning o‘xshash va farqli belgilari haqida ma’lumotlarga ega bo‘lish.

30-mavzu: Tillarning o‘zaro ta’siri.

Tillarning o‘zaro ta’siri va shu ta’sir natijasida yuzaga keladigan o‘zgarishlar haqida ma’lumot berish.

31-mavzu: Qarindosh va qarindosh bo‘lmagan tillar.

Qarindosh va qarindosh bo‘lmagan tillar, ularning nima sababdan bunday guruhlarga ajratilayotganligi haqida ma’lumot berish.

32-mavzu: Adabiy til va milliy til ko‘rinishlari.

Adabiy til, milliy til, xalq tili, adabiy tilning milliy va xalq tillaridan farqli jihatlari haqida ma’lumot berish.

33-mavzu: O‘zbek adabiy til lahjalari va shevalari.

O‘zbek adabiy tili, dialekt, sheva va lahja, ularning bir-biridan farqli taraflari haqida ma’lumot berish.

34-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida kelishiklar.

O‘zbek, ingliz va rus tillaridagi kelishiklar, ularning o‘xshash va farqli taraflari haqida ma’lumot berish.

35-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida so‘z turkumlari klassifikatsiyasi.

O‘zbek, ingliz va rus tillarida so‘z turkumlari, ularning o‘xshash va farqli belgilari haqida ma’lumot berish.

36-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida sintaktik darajalar tipologiyasi.

O‘zbek, ingliz va rus tillarida sintaktik darajalar tipologiyasi haqida ma’lumotlar berish.

37-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida iboralar tipologiyasi.

O‘zbek, ingliz va rus tillarida iborlarning o‘xshash va farqli tomonlari haqida ma’lumot berish.

38-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida so‘z birikmalar tipologiyasi.

Qiyoslanayotgan tillarda so‘z birikmasini tasniflash va ularning tuzilishi. So‘z birikmalari komponentlarining o‘zaro munosabati.

39-mavzu: Tillar tipologiyasida Gender lingvistikasi.

Gender lingvistikasi, uning mazmun-mohiyati haqida ma’lumot berish.

40-mavzu: O‘zbek, ingli va rus tillarida madaniy “konsept” tushunchasi.

Konsept tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, madaniy qarashlar bilan bog‘langanligi haqida ma’lumot berish.

41-mavzu: O‘zbek, ingliz va rus tillarida ko‘plik kategoriyasi tipologiyasi.

O‘zbek, ingliz va rus tillarida ko‘plik kategoriyasi va ularning xususiyatlari haqida ma’lumotlar berish.

42-mavzu: Tillarning areal tasnifi.

Tillarning areal tasnifi, areal lingvistika haqida ma’lumotlar berish.

Amaliy mashg‘ulotlar multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o‘qituvchi tomonidan o‘tkazilishi zarur. Mashg’ulotlar faol va interaktiv usullar yordamida o‘tilishi mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalari qo‘llanilishi maqsadga muvofiq.

III. Mustaqil ta’lim va mustaqil ishlar

1. Til tipologiyasi fani tarixi.
2. Lingvistik tipologiya yo‘nalishlarini aniqlashning asosiy parametrlari.
3. Genetik va geneologik tipologiya.
4. Struktural tipologiya va uning bo‘limlari.

	5. Qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslik va uning o'ziga xosligi. 6. Tilning ifodalanishi va mazmuniga tegishli tipologiya yo'nalishlari. 7. Tilshunoslikda kategorizatsiya masalasi. 8. Ingliz, o'zbek va rus tillarida ko'plik kategoriyasining tipologiyasi. 9. Tillarning tipologik tasnifi. 10. Tillarning morfologik tasnifi; 11. Qiyosiy universaliyalar. 12. Tilning areal tasnifi. 13. Tillarning geneologik tasnifi. 14. Semantik tipologiya. 15. Sintaktik tipologiya. 16. Qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslikning qiyosiy va madaniy xususiyatlari. 17. Kontrastiv lingvistika. 18. Chog'ishtirma tilshunoslik metodlari. 19. O'rganilayotgan xorijiy til va o'zbek tilida ot kategoriyasining tiplologik xususiyatlari. 20. O'rganilayotgan xorijiy til va o'zbek tilida fe'l kategoriyasining tipologik xususiyatlari. 21. O'rganilayotgan xorijiy til va o'zbek tilida frazeologizmlarning o'ziga xos xusuiyatlari. 22. O'rganilayotgan xorijiy til va o'zbek tilida so'z yasalish masalalari. 23. Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik va qiyosiy-chog'ishtirma tilshunoslikning farqlari. 24. Chog'ishtirma tilshunoslik bilan kontrastiv lingvistikaning o'zaro munosabati. 25. Kontrastiv lingvistika va tarjimaning o'zaro munosabati. 26. Agglyutinativ tillarning o'ziga xosliklari. 27. Flektiv tillarning o'ziga xosliklari. 28. Amorf tillarning o'ziga xosliklari, ihotalangan til. 29. Polisintetik tillarning o'ziga xosliklari. 30. Tilda tip tushunchasi. 31. Til universaliyalari va ularning qiyoslanayotgan tillarda namoyon bo'lishi. 32. Gender lingvistikasi. 33. Tillar tipologiyasining aspektlari. 34. Konsept va uning ahamiyati. 35. Tillarda leksik birliklar tipologiyasi. 36. Qiyoslanayotgan tillarda gap tipologiyasi. 37. Tipologiyada tillarning qiyosiy tahlili. 38. Fin-ugor tillar oilasi.

	39. Slavyan tillar guruhi. 40. Xom-som tillar oilasi. 41. Xitoy-tibet tillar oilasi. 42. Kavkaz tillar oilasi. 43. Agllyutinativ tillar. 44. Flektiv tillar. 45. Til oilalari va til guruhlari. 46. Dunyo tillari xaritasi bilan ishlash. 47. Sun'iy tillar. 48. Etalon tillar. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlanib, referatlar taqdimotlar asosida qabul qilinadi.
3.	**V. Ta'lim natijalari / Kasbiy kompetensiyalari** **Talabalar bilishi kerak:** - taqqoslangan tillarning fonetika, morfologiya, lug'at va sintaksis sohasidagi asosiy xususiyatlari, uning darajadagi interferensiyasi sabablari, tillarning o'ziga xos tipologik xususiyatlari **haqida tasavvurga ega bo'lishi;** - bir yoki bir necha tillar grammatik qurilishi, leksik tarkibi haqida dastlabki tushunchalarni, formal grammatika nazariyasi, modellashtirish va uning mohiyati, tabiiy tilni qayta ishlash haqidagi ma'lumotlarni **bilishi va ulardan foydalana olishi;** - til hodisalarida o'xshash hamda o'ziga xos xususiyatlarni topish, zamonaviy ingliz va rus tillari hodisalarini o'zbek tili nuqtai nazaridan tushuntirish, o'z ilmiy tadqiqotlarida qiyosiy va kontrastli usullarni qo'llay olish, muayyan nazariy masalalarga doir o'z fikrini bayon etish, ayni fikrlarga qiyosiy tilshunoslik bo'yicha ilmiy adabiyotlardan tanqidiy foydalanish **ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak**.
4.	**VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:** - interfaol keys-stadi; - amaliy (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar); - guruhlarda ishlash; - taqdimotlarni qilish; - individual loyihalar; - jamoa bo'lib ishlash va himoya uchun loyihalar.
5.	**VII. Kreditni olish uchun talablar:** Oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishni muvaffaqiyatli topshirish.